

Görüşler - Okuyucu Mektupları

Opinion Papers - Letters

UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi: 1972'den 1994'e

Giriş

İlk kez 1949 yılında yayımlanan UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi¹ önce 1972 yılında ve son olarak da 1994 yılında değişen koşullara göre gözden geçirilmiştir. Biz burada 1972 ve 1994 yılında UNESCO-IFLA işbirliği ile hazırlanan bildirgeyi genel içerik ve yaklaşımlar, içerik ve yaklaşımlardaki benzerlikler ve farklılıklar açısından değerlendirmek istiyoruz.

Bildirgenin Temel İşlevleri

Gerek 1972 ve gerekse gözden geçirilmiş haliyle 1994 yılında yayımlanan bildirge, genel olarak, halk kütüphanesi kurumuna yönelik bir tanım yapmayı ya da bu tanımın temel unsurlarına dikkat çekmeyi; halk kütüphanesi kurumunun temel boyutlarını sade bir dille ifade etmeyi; halk kütüphanesinin toplumdaki yerini ve önemini vurgulamayı ve halk kütüphanelerinin amaç ve görevleri ile genel hizmet ilkelerini özetlemeyi amaçlamaktadır. Her iki bildirgenin, UNESCO'nun, halk kütüphanelerinin eğitim, kültür ve bilgi (aktarımı) için canlı bir güç; insanlar ve uluslararası barışın korunması ve geliştirilmesi için önemli bir etmen olduğu yönündeki inancını ilan ettiği belirtilmektedir (IFLA, 1986 ; IFLA, 1995). Abid (1995), UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi'nin² halk kütüphanesinin amaç ve anahtar görevlerini özetleyen bir belge formunda hazırlanması ilkesiyle oluşturulduğunu belirtmektedir. Bildirge çeşitli dillerde yayımlanmakta, dünyadaki pek çok ülke halk kütüphanecileri için rehber niteliğini taşımaktadır.³ Ranganathan'ın "Kütüphane yaşayan (canlı) bir organizmadır" biçiminde dile getirdiği temel ilke halk kütüphanesi için de düşünülebilir. Halk kütüphaneleri içinde ye-

1 Orijinali için bkz. *IFLA Journal* 21(1) 1995: 66-67.

2 Bundan sonra "Bildirge" denecektir.

3 Türkçe çevirileri için bkz. IFLA (1992), UNESCO (1995).

raldığı toplumsal, ekonomik, kültürel ve teknolojik koşullardan etkilenen, bu koşulların değişimiyle birlikte kendisi de (amaç, hizmet ve işlevleri) değişen bir kurumdur. Koşulların ve bu koşullara bağlı olarak halk kütüphanesinin değişimi doğal olarak halk kütüphanelerine yönelik olarak hazırlanan bu bildirgenin de zaman zaman gözden geçirilmesini, güncelleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Abid (1995)'e göre, bu zorunluluk iki nedenden kaynaklanmaktadır. İlki; Bildirge, iyi niyetine karşın ilkel ve modası geçmiş durumda kaldı. İkincisi, kütüphanelerin teknolojik çehresi oldukça hızlı ve köklü bir değişime uğradı. Kuşkusuz, bu nedenler her iki gözden geçirme (1972 ve 1994) için de geçerliydi. Her yeni gözden geçirmede yeni gelişmelerin ve bu gelişmeleri ifade eden kavramların etkili olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, zaman içinde yeni, güncel mesleki ilgi alanları ortaya çıkmakta, Bildirge bu yeniliği yansıtmaya gereğini hissetmektedir.

1972 ve 1994 Bildirgelerinin Karşılaştırılması

Ortak Noktalar

Bildirgenin özü ve temel amacı değişmediği için her iki gözden geçirmede de birçok ortak nokta yer almaktadır. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1. *Eşit hizmet ilkesi*: Her iki basımda da⁴ halk kütüphanesinin toplumsal grup ve bireyler arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese hizmet vermesi gereği belirtilmektedir. Burada dikkati çeken bir nokta, kadın-erkek eşitliğinin yukarıda sözü edilen bağlamda özellikle vurgulanmasıdır.

2. *Hizmetlerin ücretsiz olması*: Halk kütüphanelerinin, sundukları hizmetten dolayı herhangi bir ücret istememeleri konusu her iki basımda da yer almaktadır. Ücret almanın eşit hizmet ilkesini zedeleyebileceği olasılığı bu ilkenin temel dayanağı olmakla birlikte, bu konu özellikle gelişmiş ülkeler açısından tartışılır görünmekte, doğrudan ya da dolaylı ücret alınmasını savunanlar bulunabilmektedir. Ancak, Bildirge'de bu ilke tartışmaya yer bırakmayacak kadar açıktır.

3. *Halk kütüphanesinin eğitim, kültür ve bilgi kavramlarına dayanması*: Her iki basımda da halk kütüphanesinin eğitim, kültür ve bilgi (aktarımı) için önemli bir güç / kurum olduğu dile getirilmektedir. Her üç olgunun da özellikle demokratik yaşamın en önemli koşullarından olan "katılım" için vazgeçilemez olduğu, dolayısıyla halk kütüphanelerinin bu koşulun gerçekleşmesine katkıda bulunma işlevlerinin bulunması gerektiği ifade edilmektedir.

4 "Revision" anlamında kullanılmaktadır.

4. *Halk kütüphanesinin demokratik niteliği ve halk kütüphanesinin demokratik yaşama katkısı*: Toplumun bütün grup ve bireylerine hiçbir ayırım gözetmeksizin hizmet vermesi, bir başka deyişle, isteyen herkesin halk kütüphanesinden yararlanabilme olanağı, halk kütüphanesinin demokratik niteliğini oluşturmaktadır. Toplumda demokrasinin oluşturulması, yaşatılması ve geliştirilmesinde bilgili / bilinçli bireyin önemli olduğu, ancak böyle bireylerin demokratik katılımı sağlayabileceği ve sağlıklı seçim yapabileceği anımsatılmakta, halk kütüphanesinin eğitim, kültür ve bilgi alanlarındaki işlevleriyle bu nitelikte bireyin yaratılmasına katkıda bulunması gerektiği dile getirilmektedir. Yani, halk kütüphanesinin demokrasinin geliştirilmesine katkıda bulunması istenmektedir.

5. *Halk kütüphanelerinin ulusal barışı sağlamadaki etkisi*: Bildirge'nin her iki basımında da halk kütüphanelerinin barışın geliştirilmesi için temel bir etmen olduğu açıklanmaktadır. Barışın değerini ve savaşın kötülüğünü anlayacak bilinçli birey ve toplumların yaratılmasında halk kütüphanelerinin yine eğitimsel, kültürel ve bilgiye ilişkin işlevleriyle katkılarının olacağı düşünülmektedir.

6. *Halk kütüphanelerinin yasal dayanaklara sahip olma gerekliliği*: Bildirgelerde halk kütüphanesinin mutlaka bir yasa ile kurulması ve hizmetlerini bu yasaya dayanarak yürütmesi, yani yasal güvencelerinin olması gerektiği belirtilmektedir.

7. *Halk kütüphanelerinin özel gruplara özel hizmetler vermesi*: Halk kütüphanelerinin yaşlı, hasta, özürlü, tutuklu gibi özel gruplara hizmet vermesi Bildirge'nin iki basımında da dile getirilen konulardan birisidir. Eşit hizmet ilkesinin bu zorunluluğun kaynağı olduğu düşünülmektedir. Abid (1995) bu gruplara hizmet vermenin "insan hakları" kavramı açısından da gerekli olduğunu ileri sürmektedir.

8. *Halk kütüphanelerinin örgün (formel) ve yaygın eğitimi desteklemesi*: Bildirgelerde önceliğin/ağırlığın yaygın eğitime verilerek her düzeyde ve nitelikte eğitimin desteklenmesi istenmektedir.

9. *Halk kütüphanelerinin okur yazarlık ve okuma alışkanlığı yaratmadaki rolü*: Okur yazarlık ve okuma alışkanlığının dünyada hâlâ bir sorun olduğu düşünülerek, halk kütüphanelerinin bu konuda etkili bir rol oynamaları gerekliliği her iki basımda da vurgulanmaktadır.

Farklı noktalar

Önceki bölümde açıklanan benzerliklere karşın, Bildirge'nin 1994 basımında, aradan geçen 22 yıllık süreçte yaşanan değişme ve gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni konu, olgu ve kavramlar da bulunmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse;

1. *Felsefi yaklaşım yoğunluğu*: Genel olarak söylemek gerekirse, Bildirge'nin 1994 basımında yapısal unsurlara ve teknik ayrıntılara ilişkin ilkeler / öneriler daha genel çerçevede ve ayrıntıya inilmeden verilirken, halk kütüphaneleri olgusuna felsefi yaklaşımın daha yoğun olduğu anlaşılmaktadır. 1994 basımının daha geniş bir perspektif sunduğu söylenebilir.

2. *Başlıklandırma*: 1972 ve 1994 Bildirgelerinin temel başlıkları şöyledir:

1972

Unesco ve Halk Kütüphaneleri
Halk Kütüphanesi
Kaynaklar ve Hizmetler
Çocuklar Tarafından Kullanım
Öğrenciler Tarafından Kullanım
Özürlü Okuyucular
Toplumda Halk Kütüphanesi

1994

Halk Kütüphanesi
Halk Kütüphanesi
Halk Kütüphanesinin Görevleri
Mali Kaynaklar, Yasal Düzenleme ve Ağlar
İşletme ve Yönetim
Bildirgenin Yaşama Geçirilmesi

Görüldüğü gibi, 1972 ve 1994 Bildirgelerinin temel başlıklarının farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu farklılığın yaklaşımdaki değişimin bir ifadesi olduğu da söylenebilir.

3. *Sansüre yeni bakış ve vurgu*: Bildirge'nin 1972 basımında sansürden doğrudan söz edilmezken, 1994 basımında halk kütüphanesi kaynak ve hizmetlerinin ideolojik, siyasal, dinsel sansüre ve ticari baskılara maruz kalmaması gerektiği ifade edilmektedir. Özellikle dinsel sansür ve ticari baskı kavramları dikkat çekmektedir.⁵

4. *Teknolojik gelişmelere ilgisiz kalınmaması*: Bildirge'nin 1994 basımında halk kütüphanelerinin yeni teknoloji kullanmaları ve ulusal kütüphane ağları kurarak özellikle diğer türdeki kütüphaneler ile de işbirliğine girmesi önerilmektedir.

5. *Bilgisayar ve bilgi okur yazarlığı*: 1994 Bildirgesinde temel okur yazarlık ve okuma alışkanlığının yanı sıra bilgisayar kullanma becerisini ifade

5 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Gattegno (1994:165-166)

eden “bilgisayar okur yazarlığı” ile bilgiyi elde edip, kullanabilme becerisini ifade eden “bilgi okur yazarlığı”nın da topluma kazandırılması halk kütüphanelerinin yeni görevleri arasında gösterilmektedir.

6. *Sürekli mesleki eğitim ile kullanıcı eğitim programları*: 1994 Bildirgesinde kütüphaneciler için gelişmeleri kavrayabilmede mesleki ve sürekli eğitimin kaçınılmazlığı vurgulanırken, kullanıcıların tüm kaynaklardan yararlanmalarına yardımcı olmak için “outreach” (kütüphanenin onların ayağına gitmesi) ve kullanıcı eğitimi programları önerilmektedir.

7. *Bildirge'nin yaşama geçirilmesi için çaba harcanması*: Kuramsal çalışmalarındaki işlevi ve kullanılabilirliğinin yüksekliğine karşın, uygulamada pek dikkate alınmadığı kaygı ve gerçeği Bildirge'nin 1994 basımında bu konuya değinme gereksinimini yaratmış görünmektedir. Buna göre, Bildirge'de ifade edilen ilkelerin yaşama geçirilmesi için ulusal ve yerel düzeydeki karar vericiler (otoriteler) ile dünya kütüphane topluluğunun çaba harcamaları istenmektedir.⁶

1994 Bildirgesinde Geçen Yeni Kavramlar

1972 Bildirgesinde olmayıp, 1994'teki Bildirgede geçen yeni kavramlar arasında, “yerel bilgi merkezi, ideolojik sansür, siyasal sansür, dinsel sansür, ticari baskı, formel eğitim, bireysel eğitim, kültürel miras duyarlılığı, kütüphanelerarası diyalog ve kültürel çeşitlilik, kültürel çeşitliliği hoşgörme, sözlü gelenek, bilgisayar okur yazarlığı, bilgi okur yazarlığı, kütüphane ağı, “outreach” hizmeti, mesleki ve sürekli eğitim, dünya kütüphane topluluğu” yer almaktadır.

Sonuç

Dünyadaki bütün ülkelerde bulunan halk kütüphane ve kütüphanecileri arasında temel ilkeler bazında en azından düşünsel bir asgari ortaklık çizgisi belirlemeyi hedefleyen UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi uygulamadaki başarısızlıklar nedeniyle ne yazık ki iyi niyetli bir çaba olmaktan öteye gidememektedir. Farklı gelişme düzeyleri ve sosyo-ekonomik koşullara sahip, genel olarak kütüphanecilik ve özelde de halk kütüphaneciliği alanında oldukça farklı gelişme noktalarında bulunan ülkelerin tümü için, tümüne hitap eden ilkeler belirlemenin ve bunları yaşama geçirmenin güçlüğü kabul edilmelidir. Bu güçlük nedeniyle önerilen ilkeler oldukça genel görünmekte-

6 Niegaard (1995:300) bu konuda çeşitli ülkelerin çabalarına dikkat çekmektedir.

dir. Belki de yapılması gereken buradaki ilkeler temelinde, Türkiye için bir "Ulusal Halk Kütüphanesi Bildirgesi" hazırlamaktır. Ancak, bunun ön koşulu da kuşkusuz bir halk kütüphanesi yasası oluşturmak ve bunu uygulayabilmektir. Yoksa, yasalar ve bildirgeler ne kadar mükemmel olursa olsun kâğıt üzerinde kalma riski taşıyacaklardır.

Dr. Bülent Yılmaz
H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü

Kaynakça

- Abid, A. (1995) "Revision of the UNESCO Public Library Manifesto", IFLA General Council and Conference İstanbul, 1995. UNESCO Open Forum. 154 UNESCO 2-E içinde.
- Gattegno, Jean. (1994). "Unesco Public Library Manifesto", *Libri* 44 (2): 164-170.
- IFLA. (1986). *Guidelines for public libraries*. 3rd ed. München: K.G.Saur.
- (1992). *Halk kütüphaneleri için hizmet kılavuzu*. Çev. Sevgi Hısım. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- (1995). "UNESCO Public Library Manifesto", *IFLA Journal* 1 (1): 66-67.
- Niegaard, Hellen. (1995). "Promoting UNESCO's Public Library Manifesto 1994-Your Responsibility", *IFLA Journal* 21 (4): 299-301.
- "UNESCO Halk Kütüphanesi Bildirgesi". (1994). Çev. Yaşar Tonta. *Türk Kütüphaneciliği* 9 (2): 144-147.